

Категорія справи № 545/2247/18: **Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи позовного провадження; Справи у спорах, що виникають із сімейних відносин, з них.**

Надіслано для оприлюднення: **не визначено**. Зареєстровано: **22.09.2023**. Забезпечено надання загального доступу: **22.09.2023**.

Дата набрання законної сили: **18.09.2023**

Номер судового провадження: **61-6421ск23**

Постанова

Іменем України

18 вересня 2023 року

м. Київ

справа № 545/2247/18

провадження № 61-6421сво23

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду: головуєчого - Крата В. І. (суддя-доповідач), суддів: Грушицького А. І., Гулька Б. І., Луспеніка Д. Д., Погрібного С. О., Фаловської І. М., Червинської М. Є.,

учасники справи:

позивач - ОСОБА_1 ,

відповідач - ОСОБА_2 ,

третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, - служба у справах дітей виконавчого комітету Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області,

розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ОСОБА_2 , яка підписана представником ОСОБА_3 , на рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року у складі суддів: Шелудякова Л. В., та постанову Полтавського апеляційного суду від 30 березня 2023 року у складі колегії суддів: Панченка О. О., Абрамова П. С., Пікуля В. П.,

Історія справи

Короткий зміст позову

У вересні 2018 року ОСОБА_1 звернулась із позовом до ОСОБА_2 , третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору - служба у справах дітей виконавчого комітету Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, про визначення місця проживання дитини.

Позовна заява мотивована тим, що 06 червня 2015 року між сторонами зареєстровано шлюб у Центральному відділі державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Полтавського міського управління юстиції. Заочним рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 15 січня 2018 року шлюб розірвано. У сторін є малолітня дитина ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , громадянка України.

Після укладення шлюбу ОСОБА_1 переїхала до Великої Британії, однак невдовзі зрозуміла, що відповідач має проблеми із психічним здоров'ям, а саме: є емоційно нестабільним, страждає на неконтрольовані напади агресії, що змушувало її неодноразово перебувати з новонародженою дитиною в притулку для жертв домашнього насилля, і вона була визнана жертвою домашнього насилля через дії відповідача. Відсутність власного житла у відповідача та притягнення останнього до кримінальної відповідальності, фінансова неспроможність забезпечити дитину, змусили її повернутися до України з малолітньою дитиною для захисту інтересів останньої як громадянки України, та звернутися до суду з вимогою про визначення місця проживання дитини з нею.

ОСОБА_1 , як матір, належним чином виконує свої обов'язки щодо забезпечення належних умов проживання, виховання, навчання, харчування та задоволення всіх потреб спільної з відповідачем дочки.

ОСОБА_1 просила:

визначити місце проживання малолітньої ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , з матір'ю - ОСОБА_1 , адреса проживання: АДРЕСА_1 .

Короткий зміст судових рішень суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій

Заочним рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 28 листопада 2018 року позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання дитини ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , з матір'ю ОСОБА_1 , адреса проживання: АДРЕСА_1 .

Ухвалою Полтавського районного суду Полтавської області від 24 січня 2019 року заяву ОСОБА_2 про перегляд заочного рішення суду задоволено. Заочне рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 28 листопада 2018 року скасовано.

Ухвалою Полтавського районного суду Полтавської області від 20 березня 2019 року клопотання представника ОСОБА_2 - ОСОБА_3 задоволено. Провадження у справі закрито на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України.

Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що дитина проживає в Україні разом з матір'ю, а відповідач не подав до суду зустрічний позов про визначення місця проживання дитини, що свідчить про відсутність спору між сторонами щодо місця проживання дочки. Відповідачем не порушено права позивача та малолітньої дитини.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 21 травня 2019 року, залишено без змін постановою Верховного Суду від 12 березня 2020 року, ухвалу Полтавського районного суду Полтавської області від 20 березня 2019 року скасовано, справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Судові рішення мотивовані тим, що ОСОБА_1 звернулася з позовом до суду у вересні 2018 року, між сторонами не урегульовано усі спірні питання щодо дитини, відповідачем вживаються активні дії щодо повернення дитини до Великої Британії, а отже висновок районного суду про відсутність спору помилковий.

Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року позов ОСОБА_1 задоволено.

Визначено місце проживання дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, з матір'ю ОСОБА_1, адреса проживання: АДРЕСА_1.

Вирішено питання розподілу судових витрат.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що:

батьківський конфлікт безпосередньо зачіпає інтереси дитини та впливає на умови її життя підвищеною тривожністю. Також враховуючи наслідки не виконання ОСОБА_1 постанови Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 03 вересня 2018 року №PO18P00956 у вигляді штрафу, ув'язнення, що будуть мати негативний вплив для дитини, оскільки можлива розлука з матір'ю. Характер впливу описаної ситуації за умови її подальшої реалізації, буде уражати потреби ОСОБА_4 в безпечних умовах життя, оптимальному розвитку, емоційному комфорту, з великою імовірністю зумовить зростання тривожності, невпевненості, підтримання страхів, порушення психічного розвитку дитини;

з копії постанови Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19 щодо забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії вбачається, що позов ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії задоволено та зобов'язано ОСОБА_1 повернути малолітню ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1, до місця її постійного проживання - Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. На цей час рішення суду не виконане. Суд наголошує що спір щодо визначення місця проживання дитини у цій цивільній справі та спір щодо забезпечення повернення дитини до Великої Британії мають різну правову природу. Повернення дитини до постійного місця проживання є відновленням порушеного права відповідача на спілкування з нею та не виключає можливість повернення дитини у супроводі матері та подальшого їх спільного проживання;

враховуючи висновок судово-психологічної експертизи, де відображений психологічний стан ОСОБА_4, а також те, що на теперішній час дитина - ОСОБА_4 соціально адаптувалася у своєму середовищі, позивач створила всі необхідні умови для виховання та всебічного розвитку дитини та наразі дитина ОСОБА_4 має найбільш сприятливі умови для проживання виховання й розвитку, оскільки позивач має власне житло, що підтверджується копією свідоцтва про право власності та договору купівлі-продажу квартири, в якому для неї створені комфортні умови для проживання, що підтверджується актом обстеження умов проживання №02-13/1767 від 13 жовтня 2022 року, виданим виконавчим комітетом Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, ОСОБА_4 має стабільне родинне оточення - дідуся та бабусю, дядька, які її надзвичайно люблять і піклуються про її духовний, моральних розвиток, мають стабільний заробіток. Дженевів відвідує дитячий садочок, спілкується з дітьми свого та старшого віку, розмовляє українською мовою, суд приходить до висновку, що позовні вимоги щодо визначення місця проживання дитини з матір'ю підлягають задоволенню, оскільки умови для проживання дитини з матір'ю в повній мірі можуть забезпечити її повноцінний розвиток, навчання та виховання, тобто таке рішення відповідатиме інтересам дитини, засвоєнню соціально схвалюваних способів поведінки, формуванню позитивної самооцінки та самоприйняття, зростанні особистої автономності.

Короткий зміст постанови апеляційного суду

Постановою Полтавського апеляційного суду від 30 березня 2023 року апеляційну скаргу ОСОБА_2 залишено без задоволення. Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що:

станом на час апеляційного перегляду цієї справи постановою Полтавського апеляційного суду про повернення дитини від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19 залишається невиконаною, малолітня ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 продовжує проживати з матір'ю в Україні. Як вбачається з матеріалів справи, одночасно з розглядом цієї справи судами неодноразово переглядалась цивільна справа № 552/1759/19 за позовом ГТЮУ у Полтавській області в інтересах ОСОБА_2 про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Питання щодо зупинення розгляду цієї справи до остаточного вирішення справи про повернення дитини № 552/1759/19 судами не вирішувалось, натомість, Верховний Суд у постанові від 12 березня 2020 року, перевіряючи правомірність закриття провадження у цій справі, зазначив, що «доводи касаційної скарги про те, що питання щодо визначення місця проживання дитини не могло бути розглянуто судом до моменту вирішення питання про законність підстав її перебування на території України та повернення до Великої Британії не свідчить про відсутність спору між сторонами»;

в оцінці доводів апеляційної скарги також враховується, що спірні правовідносини існують в контексті пред'явлення батьком дитини вимоги про її повернення до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії згідно з правилами Гаазької конвенції 1980 року та невиконання позивачкою такого рішення суду. У зв'язку з цим слід зазначити, що правовідносини щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінні від держави їх постійного проживання, порядок та умови захисту дітей від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримання урегульовані положеннями Гаазької конвенції «Про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» 1980 року, до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 11 січня 2006 року № 3303-IV «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (далі - Гаазька конвенція 1980 року). Гаазька конвенція 1980 року захищає дітей від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримання на території іншої держави та спрямована на забезпечення невідкладного повернення дітей до держави їхнього постійного проживання;

спір у справі, яка переглядається, стосується правовідносин між дитиною та батьками, водночас, батько проживає за межами України, що виключає безумовну підсудність цього спору судам України за правилами статей 75, 77 Закону України «Про міжнародне приватне право», оскільки на момент відкриття провадження у справі відповідач постійно не проживав на території України. Водночас, відповідно до статті 9 Конституції України, статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України», частини другої статті 3 ЦПК України якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору України. Оскільки спірні правовідносини регулюються як національним законодавством, зокрема СК України, так і міжнародними договорами, зокрема, Гаазькою конвенцією 1980 року та Конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 14 вересня 2006 року № 136-V (далі - Гаазька конвенція 1996 року), останні є міжнародними договорами в питаннях визначення підвідомчості спору й визначають, органи якої держави мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи та майна дитини;

апеляційний суд погоджується з висновком суду першої інстанції про те, що в цій справі підлягають встановленню обставини щодо того, чи прижилася дитина за своїм поточним місцем проживання, тобто, чи стало воно для неї постійним та звичайним, з мотивів їх визначальності для встановлення юрисдикції спору. Такі обставини підлягають оцінці в сукупності з дотриманням якнайкращих інтересів дитини як на теперішній час, так і в майбутньому, оцінки сімейної ситуації загалом, проведення збалансованого та розумного зважування інтересів учасників справи тощо. Наведене узгоджується з правовими висновками Верховного Суду про необхідність врахування фактичного місця проживання дитини під час вирішення питання щодо забезпечення найкращих інтересів дитини, викладеними в постановою від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18 (провадження № 61-44680св18) та у постановою від 23 грудня 2020 року у справі № 712/11527/17 (провадження № 61-18337св21), від 06 липня 2022 року у справі № 333/3895/19 (провадження № 61-20904св21). У зв'язку з викладеним, апеляційний суд відхиляє доводи апеляційної скарги про те, що Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії було визначене постановою Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19 як держава постійного місця проживання дитини, оскільки зі змісту вказаної постанови не вбачається, що суд при розгляді справи № 552/1759/19 вирішував питання про те, що слід розуміти під постійним місцем проживання дитини в розумінні положень Гаазької конвенції 1980 року, яка не містить визначення цього поняття;

вирішуючи питання про те, чи є Україна звичайним (постійним) місцем проживання малолітньої ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1, апеляційний суд, дотримуючись принципу найкращих інтересів дитини, виходить з того, що контекст поняття «звичайне місце проживання» для дитини змінюється з плином часу і на це впливають наступні фактори, які доведено позивачем, і які належно дослідив суд першої інстанції: дитина проживала у Великій Британії в період з 13 червня 2017 року по 25 серпня 2018 року (від 0 до 1,2 року), в Україні дитина проживає з 28 серпня 2018 року до сьогодні (4 роки 7 місяців); дитина зареєстрована за адресою місця проживання разом з матір'ю з 30 липня 2018 року (т. 1 а. с. 27); орган опіки та піклування перевіряв умови проживання дитини восени 2018 року, про що свідчить висновок про визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 (т. 1 а. с. 58-59); дитина відвідує дошкільний навчальний заклад «Центр дитячого розвитку «Перлина» з 01 квітня 2019 року; дитина перебуває на обліку в педіатра (декларація з сімейним лікарем від 29 січня 2019 року), та отримує медичне обслуговування в МЦ «Медіон»;

апеляційний суд виходить з того, що безпечним і комфортним для дитини є лише те середовище існування, в якому вона знаходиться протягом періоду часу, достатнього для соціальної, культурної та мовної адаптації, і яке має для неї сенс, надає можливість вільно здійснювати будь-які соціальні взаємодії (навчання, медичне обслуговування, соціальна комунікація тощо). Тож при оцінці «звичайності» або «постійності» місця проживання має значення найбільш актуальний період часу, що минув, а також вікові особливості дитини. Суд враховує, що на території Великої Британії дитина проживала у ранньому віці від 0 до 1,2 року. У такому віці когнітивні здібності перебувають на тому етапі розвитку, коли дитина ще не здатна встановлювати свідомий контакт з навколишнім середовищем, аби розвинути усвідомлення власної приналежності до певної країни, спільноти, культури, та активно соціалізуватися. Разом з тим, об'єктивною та беззаперечною є обставина, що в Україні дитина проживає протягом останніх 4,7 років, спілкується українською мовою, має стале оточення - мати, дідуся та бабусю, інших родичів, педагогів та друзів у дитячому садочку, отримує медичне обслуговування. Чим старшою є дитина, тим більшу увагу слід приділяти сталості та міцності її соціальних зв'язків при визначенні ознак «звичайності» або «постійності» місця проживання. А тому суд враховує, що в Україні дитина проживає 4,7 років і вже перебуває в тому віці, коли коло соціальних взаємодій є широким, усвідомленим і має значення для подальшого розвитку дитини. Суд також звертає увагу, що відповідачем у справі не було надано будь-яких доказів, які б свідчили, що відсутність дитини протягом більше 4 років на території Великої Британії ніяк не позначилась на її пристосованості до умов проживання у тій країні, і що після такого тривалого періоду відсутності вона все ще однаково пристосована до проживання у Великій Британії;

апеляційний суд вважає, що суд першої інстанції, діючи крізь призму найкращих інтересів дитини, дійшов обґрунтованого висновку про те, що дитина набула сталого кола спілкування, забезпечена належними житло-побутовими умовами, навчається у закладі дошкільної та позашкільної освіти, їй створені умови для фізичного та духовного розвитку, відбулася зміна мови спілкування та інші факти, які підтверджують, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним, а також - що важливо - місцем проживання своєї родини;

апеляційний суд враховує, що у цій справі спір стосовно визначення місця проживання дитини виник задовго до звернення батька із заявою про викрадення дитини. Так, позов про визначення місця проживання дитини був поданий у вересні 2018 року, та відкрито провадження 25 вересня 2018 року. При цьому, провадження у справі за позовом про забезпечення повернення дитини було відкрито у квітні 2019 року й на

момент апеляційного перегляду цієї справи розгляд прохання про повернення дитини завершено. Тому суд констатує, що на момент відкриття провадження у цій справі дитина проживала в Україні більше 1 року 9 місяців, про що відповідачу було достеменно відомо; спір виник до моменту звернення з позовом про повернення дитини і розгляд такого спору станом на день розгляду цієї справи вже завершено; дитина вже інтегрована до середовища існування та виховується в благополучній родинній обстановці. Суд першої інстанції правильно врахував ряд факторів емоційного, матеріального та медичного характеру, дослідив усі докази та надав розумну оцінку балансу інтересів сторін у світлі як найкращого врахування інтересів дитини;

надаючи оцінку доводам апеляційної скарги, що стосуються посилань на неповне з'ясування судом першої інстанції обставин, які мають значення для справи в контексті правової позиції Верховного Суду від 31 серпня 2022 у справі № 683/1084/21, апеляційний суд зазначає, що відповідачем не було надано до справи доказів, які б надавали можливість оцінити означені Верховним Судом обставини. При цьому, суд позбавлений можливості витребувати відповідну інформацію за власною ініціативою;

наведене, на думку апеляційного суду, переконливо свідчить про те, що Україна є звичайним місцем проживання малолітньої ОСОБА_4 в розумінні частини першої статті 5, пункту b частини першої статті 7 Гаазької конвенції 1996 року, і спір між сторонами підпадає під юрисдикцію судів України.

Аргументи учасників справи

У травні 2023 року ОСОБА_2 через представника адвокат Гаро Г. О. подав касаційну скаргу на рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 30 березня 2023 року, в якій просить:

скасувати рішення суду першої інстанції і постанову апеляційного суду;

ухвалити нове судове рішення про відмову у позовних вимог;

судові витрати покласти на позивача.

Касаційна скарга мотивована тим, що:

підставою касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме застосування норм права без урахування висновків, викладених у постановях Верховного Суду від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, від 31 серпня 2022 року у справі № 683/1084/21 (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України). Крім того, вказує на порушення судами норм процесуального права та наявність передбачених пунктом 4 частини третьої статті 411 ЦПК України підстав для скасування оскаржуваних судових рішень (пункт 4 частини другої статті 389 ЦПК України);

позивач 28 серпня 2018 року без згоди батька та всупереч рішенням Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № PO17P00653) протиправно вивезла дочку за межі Великої Британії. 03 вересня 2018 року було отримано наказ Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № PO18P00956), відповідно до якого позивачу наказано негайно повернути дитину до юрисдикції суду. Вказані факти підтверджені постановою Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19 щодо забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії;

відповідач не виконує судове рішення про повернення малолітньої дитини та переховується від органів виконавчої служби;

питання визначення місця проживання дитини має розглядатись виключно судами країни, в якій дитина мала місце постійного проживання, тобто, судами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії;

безпідставними є посилання судів попередніх інстанцій на те, що дитина інтегрована до середовища існування, оскільки дитина перебуває ще в достатньо юному віці, щоб стверджувати про те, що вона прижилась у новому середовищі. Тривалий розгляд справи зумовлений виключно діями позивача;

суд першої інстанції помилково взяв до уваги недопустимі докази, які були долучені до матеріалів справи через чотири роки після подання позову та не були направлені відповідачу. Крім того, вказаним доказам вже надавалась оцінка судами у справах про розірвання шлюбу та про визнання незаконним вивезення дитини і її повернення до місця постійного проживання.

У травні 2023 року ОСОБА_1 подала до Верховного Суду відзив на касаційну скаргу, в якому посилаючись на законність та обґрунтованість оскаржуваних судових рішень, просить касаційну скаргу залишити без задоволення.

Відзив мотивований тим, що:

суди Великої Британії не вирішували вимог з боку батька про визначення місця проживання дитини. Відсутні також докази на підтвердження ухвалення національними судами України рішень про визнання (виконання) в Україні рішень судів Великої Британії;

у справі «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19) Європейський суд з прав людини визнав обґрунтованим та суттєвими для розгляду справ наступні обставини, на які посилалась відповідач як на підставу неповернення дитини до Великої Британії: заподіяння дитині значної психологічної шкоди у разі повернення до Великої Британії, зумовленої різкою зміною соціального середовища, вилучення зі звичного мовного середовища, несподіваним і незворотнім розривом тісних зв'язків з матір'ю; вівозі проблеми матері дитини, що унеможливили її повернення до Великої Британії для проживання разом з дитиною й потягнули б за собою тривале розлучення дитини з матір'ю;

у цій справі її позиція обґрунтована аналогічними обставинами, як і в справі «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19), а саме: наявність вівозих проблем, ймовірність застосування до неї ув'язнення при перетині кордону Великої Британії за вивезення дитини; зумовлена вказаним перспектива можливої тривалої розлуки дитини з матір'ю, що катастрофічно зашкодить дитині; заподіяння неповоротної психологічної шкоди дитині у разі її переміщення до Великої Британії через те, що дитина соціально адаптована й нормально

розвивається в україномовному середовищі, й вже сформувала соціальні та культурні зв'язки; відсутність доказів на підтвердження того, що через 4,7 років проживання дитини в Україні вона все ще однаково пристосована до проживання у англійському середовищі у Великій Британії;

спір підпадає під юрисдикцію національних судів України, оскільки дитина проживає на території України понад 4 роки та прижилась в новому середовищі.

Рух справи

Ухвалою Верховного Суду від 15 травня 2023 року відкрито касаційне провадження, витребувано матеріали справи із суду першої інстанції.

У травні 2023 року матеріали справи надійшли до Верховного Суду.

Ухвалою Верховного Суду від 05 липня 2023 року справу призначено до розгляду у складі колегії із п'яти суддів в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

Межі та підстави касаційного перегляду

Переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими (частина перша статті 400 ЦПК України).

В ухвалі про відкриття касаційного провадження зазначаються підстава (підстави) відкриття касаційного провадження (частина восьма статті 394 ЦПК України).

В ухвалі Верховного Суду від 15 травня 2023 року вказано, що підставою касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме застосування норм права без урахування висновків, викладених у постанові Верховного Суду від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, від 31 серпня 2022 року у справі № 683/1084/21 (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України). Крім того, вказує на порушення судами норм процесуального права та наявність передбачених пунктом 4 частини третьої статті 411 ЦПК України підстав для скасування оскаржуваних судових рішень (пункт 4 частини другої статті 389 ЦПК України).

Ухвалою Верховного Суду у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 серпня 2023 року справу передано на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду.

Ухвала суду касаційної інстанції мотивована тим, що:

у цій справі судами встановлено, що ОСОБА_4 народилася ІНФОРМАЦІЯ_2 та від народження проживала на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Батьками дитини є ОСОБА_2 та ОСОБА_1. Незважаючи на судові рішення Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № РО17Р00653) від 30 червня 2017 року та Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 17 липня 2017 року (справа № РО17Р00663), 28 серпня 2018 року ОСОБА_1 разом з дочкою виїхала до України. Крім того, наразі наявне чинне судові рішення - постанова Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19, якою визнано незаконним вивезення та утримання ОСОБА_1 на території України малолітньої ОСОБА_4, 2017 року народження, та зобов'язано ОСОБА_1 повернути дитину до місця її постійного проживання - Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. За змістом частини четвертої статті 82 ЦПК України обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом;

апеляційний суд, погоджуючись з висновками суду першої інстанції про задоволення позову, виходив з того, що юрисдикція з вирішення спору про визначення місця проживання дитини слідує за місцем постійного проживання дитини, а тому якщо місце постійного проживання дитини переноситься до іншої держави, органи влади держави нового місця постійного проживання дитини набувають відповідної юрисдикції. При цьому апеляційний суд вважав, що Україна є звичайним місцем проживання малолітньої ОСОБА_4. Не погоджуючись з рішеннями судів попередніх інстанцій, представник ОСОБА_2 - адвокат Гаро Г. О. у касаційній скарзі, серед іншого, вважаючи, що питання визначення місця проживання дитини має розглядатись виключно судами країни, в якій дитина мала місце постійного проживання, тобто судами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, зазначила підставою касаційною оскарження застосування судами норм права без урахування висновків Верховного Суду у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц;

за обставин справи № 345/2844/16-ц сторони (батьки) разом з дитиною, 2009 року народження, проживали у АДРЕСА_2. У липні 2015 року матір разом з дочкою за згодою батька приїхали в Україну на канікули та мали повернутися до Італії 29 серпня 2015 року. Натомість, у серпні 2015 року матір повідомила батька про небажання повертатись з дитиною до Італії. У січні 2016 року мати звернулася до національного суду України з позовом до батька про визначення місця проживання малолітньої дитини. У вересні 2016 року в інтересах батька Головне територіальне управління юстиції в Івано-Франківській області звернулося до суду з позовом до матері про повернення малолітньої дитини. Постановою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 30 січня 2018 року в справі № 344/12248/16-ц позов про повернення дитини було задоволено. Визнано незаконним утримання дитини на території України та вирішено повернути її до місця постійного проживання в Італії. Однак судові рішення про повернення дитини не виконувались. Незважаючи на наявність судового рішення про повернення дитини, яке набрало законної сили та не було виконаним, національні суди України у справі № 345/2844/16-ц розглянули по суті позов матері про визначення місця проживання дитини разом з нею. Таким чином, правовідносини у справі № 345/2844/16-ц є подібними до правовідносин у розглядуваній справі за позовом ОСОБА_1, в якій також дитина народилася на території

іншої країни; незаконно утримується матір'ю на території України; наявне рішення суду про повернення дитини, яке набрало законної сили але залишається невиконаним; спір про визначення місця проживання розглянуто по суті національними судами України;

Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 345/2844/16-ц, погоджуючись із судами попередніх інстанцій про наявність підстав для відмови у задоволенні позову матері про визначення місця проживання дитини, виходив зокрема із того, що: «...Установивши, що рішення [суду] щодо повернення дитини до попереднього місця проживання не виконано, а також те, що позивач незаконно утримує дитину в себе, й питання про визначення місця проживання дитини може бути предметом судового розгляду після повернення дитини до Італійської Республіки, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, зробив правильний висновок про відсутність правових підстав для задоволення позову...»;

колегія суддів не в повній мірі погоджується з висновками Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеними у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, враховуючи таке. Відповідно до статті 497 ЦПК України підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. У статті 66 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначено, що Права та обов'язки батьків і дітей, крім випадків, передбачених статтями 67, 671, 674 цього Закону, визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини. Відповідно до частини першої статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися. Відповідно до статті 9 Конституції України та статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Україна згідно із Законом від 11 січня 2006 року № 3303-IV є учасницею Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі - Гаазька конвенція 1980 року), а також згідно із Законом від 14 вересня 2006 року № 136-V учасницею Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (далі - Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 року). Метою Гаазької конвенції 1980 року є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав, та забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах. Питання набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування, права опіки, в тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини, охоплюються предметною сферою застосування Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року. Відповідно до статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини. У разі неправомірного переміщення або утримання дитини органи Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримання, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набере звичайного місця проживання в іншій Державі та а) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утриманням або б) дитина не проживає в такій іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцез перебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі (пункт 1 статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року). За правилами Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року у разі неправомірного переміщення або утримання дитини держава, в якій дитина зазвичай проживала безпосередньо перед переміщенням або утриманням, зберігає юрисдикцію відповідно до статті 5, за умови дотримання певних умов відповідно до статті 7 цієї Конвенції. Стаття 7 цієї Конвенції встановлює форму збереження юрисдикції держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення чи утримання. Для застосування пункту «b» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року потрібно встановити такі обставини: 1) дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини; 2) протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини; 3) дитина адаптувалася до нового середовища. У разі встановлення обставин у сукупності (дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини; протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини; дитина адаптувалася до нового середовища) за правилом пункту «b» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року припиняється юрисдикція суду Договірної Держави попереднього звичайного місця проживання дитини з вирішення цього спору у зв'язку з набуттям нею нового постійного (звичайне для дитини) місця проживання. Тобто, юрисдикція з вирішення такого спору лише за певних умов слідує за місцем проживання дитини;

правилами щодо юрисдикції, які закріплені у Гаазькій конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, запроваджено загальний підхід до визначення юрисдикції, який забезпечує визначеність для сторін, і може, таким чином, сприяти недопущенню спроб пошуку «зручного суду» через міжнародне викрадення дітей. Правильно статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року визначає місце постійного проживання дитини як первинну підставу для визначення юрисдикції, сприяє зверненню батьків до влади з питань опіки, доступу/контактів і переміщення в тих Договірних Державах, де їх дитина живе, замість її вивезення до інших юрисдикцій для вирішення таких питань. Більш того, відповідно до статті 16 Гаазької конвенції 1980 року після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримання дитини відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не буде вирішувати по суті питання про піклування доти, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення;

враховуючи, що: ОСОБА_4 народилася ІНФОРМАЦІЯ_2 у м. Портсмут та після народження проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії; у серпні 2018 року за відсутності згоди батька та всупереч судовому рішенню держави звичайного місця проживання, матір із дочкою виїхала з Великобританії до України; батько не погодився із таким переміщенням та своєчасно звернувся до уповноважених органів із клопотанням про забезпечення повернення дитини; судовим рішенням у справі № 552/1759/19, яке набрало законної сили, було визнано незаконним вивезення та утримання ОСОБА_1 на території України малолітньої ОСОБА_4 і обов'язано повернути дитину до місця її постійного проживання, висновки судів попередніх інстанцій про підсудність національним судам України цього спору не узгоджуються із положеннями Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, оскільки відсутня

сукупність обставин, передбачених пунктом «b» частини першої статті 7 цієї Конвенції 1996 року. Викладене свідчить про те, що за наявності судового рішення, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, щодо повернення дитини до Великої Британії та відсутності згоди компетентного органу (суду) Великої Британії щодо здійснення юрисдикції при вирішенні питання про визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4, питання про визначення місця проживання дитини належить до юрисдикції судів Великої Британії і розгляду українськими судами не підлягає. Оскільки у цій справі вирішення вимог ОСОБА_1, на думку колегії суддів, не належить до юрисдикції національних судів України, то у Полтавського районного суду Полтавської області та Полтавського апеляційного суду були відсутні правові підстави для ухвалення рішення по суті спору. Суди повинні були застосувати пункт 1 частини першої статті 255 ЦПК України, згідно з яким своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а не вирішувати справу по суті. Схожі висновки викладено у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 квітня 2022 року № 200/421/19 та від 28 червня 2023 року у справі № 372/2558/21;

зазначене свідчить про застосування судом касаційної інстанції у різних складах різного підходу при вирішенні справ, які виникають з подібних правовідносин і врегульовані одними й тими ж нормами матеріального права, що викликає необхідність усунення виявлених розбіжностей у практиці їх розгляду Верховним Судом. Враховуючи викладене, колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, та, з врахуванням вищенаведених мотивів, сформулювати висновки про те, що: а) за наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили але залишається невиконаним, та б) відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Ухвалою Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 серпня 2023 року прийнято та призначено до розгляду справу Верховним Судом у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи за наявними у ній матеріалами.

Фактичні обставини

Суди встановили, що 06 червня 2015 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено шлюб, який зареєстровано у Центральному відділі державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Полтавського міського управління юстиції. Рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 19 листопада 2020 року у справі № 545/3547/17 вказаний шлюб розірвано.

У сторін є малолітня дитина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, що народилась на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, громадянка України.

Постановою Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № РО17Р00653) від 30 червня 2017 року заборонено ОСОБА_1 вивозити дитину з графства Хемпшир, з Англії та Уельсу. Даною постановою попереджено ОСОБА_1, що вивезення дитини із Великої Британії без дозволу суду є кримінальним злочином згідно з актом про викрадення дітей від 1984 року.

В перші місяці після народження дитини ОСОБА_1 разом з дитиною проживала в притулках для жертв домашнього насилля.

Постановою Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 17 липня 2017 року (справа № РО17Р00663) скасовано заборону виїзду ОСОБА_1 разом з дитиною за межі Хемпширу, однак збережено заборону вивозити дитину з території Англії та Уельсу. Пунктом 5 цієї постанови визначено контакт відповідача з дитиною, який повинен бути таким, як це погодять сторони, і такий контакт буде проходити під наглядом контактного центру, узгодженого сторонами.

ІНФОРМАЦІЯ_3 ОСОБА_1 вивезла дитину за межі Великої Британії, а ОСОБА_2 звернувся через компетентні органи Великої Британії за процедурами, встановленими Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, із заявою про забезпечення повернення малолітньої ОСОБА_4 до Великої Британії.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19, яка залишена без змін постановою Верховного Суду від 11 грудня 2019 року, визнано незаконним вивезення та утримування ОСОБА_1 на території України малолітньої дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, та зобов'язано повернути останню до місця її постійного проживання - Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

На виконання ухвали Полтавського районного суду Полтавської області від 05 жовтня 2018 року органом опіки та піклування надано висновок про визначення місця проживання дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, яким визначено доцільність проживання малолітньої дитини разом з матір'ю.

Позиція Верховного Суду

Щодо відступу

Європейський суд з прав людини зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо (VOLOVIK v. UKRAINE, № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06 грудня 2007 року).

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Європейський суд з прав людини зауважує, що процесуальні норми призначені забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності, а також про те, що сторони повинні мати право очікувати, що ці норми застосовуються. Принцип правової визначеності застосовується не лише щодо сторін, але й щодо національних судів (DIYA 97 v. UKRAINE, №19164/04, § 47, ЄСПЛ, від 21 жовтня 2010 року).

Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність.

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц, постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі № 209/3085/20).

Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (статті 497 ЦПК України).

Права та обов'язки батьків і дітей, крім випадків, передбачених статтями 67, 671, 674 цього Закону, визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини (стаття 66 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Підсудність судам України справ з іноземним елементом **визначається на момент відкриття провадження у справі**, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися (частина перша статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Україна, згідно із Законом від 11 січня 2006 року № 3303-IV, є учасницею Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі - Гаазька конвенція 1980 року), а також згідно із Законом від 14 вересня 2006 року № 136-V учасницею Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (далі - Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 року).

Метою Гаазької конвенції 1980 року є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав, та забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах.

Питання набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування, права опіки, в тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини, охоплюються предметною сферою застосування Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року.

Відповідно до статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.

У разі неправомірного переміщення або утримання дитини органи Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримання, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набуде звичайного місця проживання в іншій Державі та а) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утриманням або б) дитина не проживає в такій іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцеперебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі (пункт 1 статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року).

За правилами Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року у разі неправомірного переміщення або утримання дитини держава, в якій дитина зазвичай проживала безпосередньо перед переміщенням або утриманням, зберігає юрисдикцію відповідно до статті 5, за умови дотримання певних умов відповідно до статті 7 цієї Конвенції. Стаття 7 цієї Конвенції встановлює форму збереження юрисдикції держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення чи утримання.

Для застосування пункту «б» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року потрібно встановити такі обставини:

- 1) дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини;
- 2) протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини;
- 3) дитина адаптувалася до нового середовища.

Відповідно до статті 16 Гаазької конвенції 1980 року після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримання дитини відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не буде вирішувати по суті питання про піклування доти, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення.

Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, які передбачені пунктами 1, 3, 4, 8 частини першої статті 411, частиною другою статті 414 цього Кодексу, а також у разі

необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги (частина третя статті 400 ЦПК України).

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в касаційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 цього Кодексу. Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 цього Кодексу, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги (частина перша та друга статті 414 ЦПК України).

Суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1) частини першої статті 255 ЦПК України).

Об'єднана палата нагадує, що тлумачення частини третьої статті 400, частини другої статті 414 ЦПК України свідчить, що: суд касаційної інстанції перевіряє дотримання загальними судами правил юрисдикції незалежно від наявності відповідних доводів у касаційній скарзі; при встановленні порушення правил юрисдикції загальних судів, суд касаційної інстанції закриває провадження у справі повністю або у відповідній частині позовних вимог (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2023 року у справі № 676/7428/19 (провадження № 61-361сво22)).

Обміркувавши викладене та підстави передання справи на розгляд Об'єднаної палати з урахуванням принципу розумності, касаційний суд зауважує, що:

у разі встановлення обставин ((а) дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини; (б) протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини; (в) дитина адаптувалася до нового середовища) за правилом пункту «б» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року припиняється юрисдикція суду Договірної Держави попереднього звичайного місця проживання дитини з вирішення цього спору у зв'язку з набуттям нею нового постійного (звичайне для дитини) місця проживання;

юрисдикція з вирішення спору про місце проживання дитини, у разі її неправомірного переміщення, визначається за місцем проживання дитини лише за наявності умов, передбачених пунктом «б» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, у сукупності;

правилами щодо юрисдикції, закріплені у Гаазькій конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, запроваджено загальний підхід до визначення юрисдикції, який забезпечує визначеність для сторін, і може, таким чином, сприяти недопущенню спроб пошуку «зручного суду» через міжнародне викрадення дітей. Правило статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року визначає місце постійного проживання дитини як первинну підставу для визначення юрисдикції, сприяє зверненню батьків до влади з питань опіки, доступу/контактів і переміщення в тих Договірних Державах, де їх дитина живе, замість її вивезення до інших юрисдикцій для вирішення таких питань.

Аналогічний по суті висновок зроблений в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 червня 2023 року у справі № 372/2558/21 (провадження № 61-1604св23).

Якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи (LUPENI GREEK CATHOLIC PARISH AND OTHERS v. ROMANIA, № 76943/11, § 123, ЄСПЛ, від 29 листопада 2016 року).

Судові рішення повинні бути розумно передбачуваними (S.W. v. THE UNITED KINGDOM, № 20166/92, § 36, ЄСПЛ, від 22 листопада 1995 року).

Постановою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц касаційну скаргу ОСОБА_10 залишено без задоволення, а рішення Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 липня 2018 року та постанову Івано-Франківського апеляційного суду від 31 жовтня 2018 року залишено без змін.

Касаційний суд зазначив, що: «розглядаючи питання щодо повернення дитини до держави постійного проживання, суд не може вирішувати по суті питання щодо піклування про дитину та визначення її місця проживання, оскільки це питання, виходячи зі змісту статті 16 Конвенції, належать до виключної компетенції держави постійного проживання дитини. Установивши, що рішення щодо повернення ОСОБА_11 (ОСОБА_12 до попереднього місця проживання не виконано, а також те, що позивач незаконно утримує дитину в себе, й питання про визначення місця проживання дитини може бути предметом судового розгляду після повернення дитини до Італійської Республіки, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, зробив правильний висновок про відсутність правових підстав для задоволення позову».

Тобто Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду постановою від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц переглянув по суті справу № 345/2844/16-ц за позовом ОСОБА_10 до ОСОБА_13, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору - служба у справах дітей Калуської міської ради, про визначення місця проживання малолітньої дитини, та не закриття провадження у справі.

У зв'язку із наведеним, Об'єднана палата відступає від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц, та зазначає, що

«за наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення

вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України».

Щодо вирішення касаційної скарги по суті

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду заслухав суддю-доповідача, перевірів наведені у касаційній скарзі доводи, за результатами чого робить висновок про часткове прийняття аргументів, викладених у касаційній скарзі, та часткове задоволення касаційної скарги, з таких мотивів.

У справі, що переглядається:

у касаційній скарзі представник ОСОБА_2 - адвокат Гаро Г. О. акцентує увагу на тому, що питання визначення місця проживання дитини має розглядатись виключно судами країни, в якій дитина мала місце постійного проживання, тобто, судами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії;

суди встановили, що ОСОБА_4 народилася ІНФОРМАЦІЯ_2 та від народження проживала на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Батьками дитини є ОСОБА_2 та ОСОБА_1 ;

постановою Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № РО17Р00653) від 30 червня 2017 року заборонено ОСОБА_1 вивозити дитину з графства Хемпшир, з Англії та Уельсу. Даною постановою попереджено ОСОБА_1 , що вивезення дитини із Великої Британії без дозволу суду є кримінальним злочином згідно з актом про викрадення дітей від 1984 року. Постановою Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 17 липня 2017 року (справа № РО17Р00663) скасовано заборону виїзду ОСОБА_1 разом з дитиною за межі Хемпширу , однак збережено заборону вивозити дитину з території Англії та Уельсу ;

судами встановлено, що незважаючи на судові рішення Суду у справах сім'ї м. Портсмут (справа № РО17Р00653) від 30 червня 2017 року та Суду у справах сім'ї м. Кройдон від 17 липня 2017 року (справа № РО17Р00663), 28 серпня 2018 року ОСОБА_1 разом з дочкою виїхала до України; існує чинне судове рішення - постанова Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 552/1759/19, залишена без змін постановою Верховного Суду від 11 грудня 2019 року, якою визнано незаконним вивезення та утримання ОСОБА_1 на території України малолітньої ОСОБА_4 , 2017 року народження, та зобов'язано ОСОБА_1 повернути дитину до місця її постійного проживання - Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії;

Об'єднана палата враховує, що ОСОБА_4 народилася ІНФОРМАЦІЯ_2 у м. Портсмут та після народження проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. У серпні 2018 року за відсутності згоди батька та всупереч судовому рішенню держави звичайного місця проживання, матір із дочкою виїхала з Великобританії до України. Батько не погодився із таким переміщенням та своєчасно звернувся до уповноважених органів із клопотанням про забезпечення повернення дитини. Судовим рішенням у справі № 552/1759/19, яке набрало законної сили, було визнано незаконним вивезення та утримання ОСОБА_1 на території України малолітньої ОСОБА_4 і зобов'язано повернути дитину до місця її постійного проживання;

за наявності судового рішення, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, щодо повернення дитини до Великої Британії та відсутності згоди компетентного органу (суду) Великої Британії щодо здійснення юрисдикції при вирішенні питання про визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4 , та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, питання про визначення місця проживання дитини належить до юрисдикції судів Великої Британії і розгляду українськими судами не підлягає;

за таких обставин, висновки судів про підсудність національним судам України цього спору не узгоджуються із положеннями Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, оскільки відсутня сукупність обставин, передбачених пунктом «b» частини першої статті 7 цієї Конвенції 1996 року. Оскільки у цій справі вирішення вимог ОСОБА_1 не належить до юрисдикції національних судів України, то у судів були відсутні правові підстави для ухвалення рішення по суті спору.

Тому суди повинні були застосувати пункт 1 частини першої статті 255 ЦПК України, згідно з яким суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а не вирішувати справу по суті.

Суд скасовує судове рішення повністю або частково і ухвалює нове рішення у відповідній частині або змінює його, якщо таке судове рішення, переглянуто в передбачених статтею 400 цього Кодексу межах, ухвалено з неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права (частина перша статті 412 ЦПК України).

Висновки за результатами розгляду касаційної скарги

Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, які передбачені пунктами 1, 3, 4, 8 частини першої статті 411, частиною другою статті 414 цього Кодексу, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги (частина третя статті 400 ЦПК України).

За таких обставин, касаційну скаргу слід задовольнити частково, оскаржені судові рішення скасувати та закрити провадження у справі.

Висновки про правильне застосування норм права

У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати (частина друга статті 416 ЦПК України).

На підставі викладеного, частини другої статті 416 ЦПК України, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду висловлює такі висновки про застосування норм права.

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Керуючись статтями 255, 400, 409, 414, 416 ЦПК України, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду,

ПОСТАНОВИВ:

Касаційну скаргу ОСОБА_2, яка підписана представником ОСОБА_3, задовольнити частково.

Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 30 березня 2023 року скасувати.

Провадження у справі № 545/2247/18 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору - служба у справах дітей виконавчого комітету Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, про визначення місця проживання дитини, закрити.

З моменту прийняття постанови суду касаційної інстанції рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року та постанови Полтавського апеляційного суду від 30 березня 2023 року втрачають законну силу.

Постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною і оскарженню не підлягає.

Головуючий

В. І. Крат

Судді:

А. І. Грушицький

Б. І. Гулько

Д. Д. Луспеник

С. О. Погрібний

І. М. Фаловська

М. Є. Червинська